

براهوئی مزاحمتی شاعری: ردوم وپس منظر

محمد خان

ایم فل اسکالر، شعبہ براهوئی

Abstract

Throughout history, revolutions and collective resistance to oppression have found inspiration and expression through poetry. Pithy and powerful, poetry is a popular art form at protests. Poets have directly played their roles in revolutionary struggles, and their poems have always expressed protest against harsh realities as well as dreams of liberty across a wide range of styles and genres. In this article we will go through different times of Brahui poetry of resistance to colonialism, discussing the specific approach takes in its political context.

Key words: revolution, resistance, poetry, liberty, colonialism.

براهوئی مزاحمتی ادب نا تینا اسہ تاریخ اسے۔ کلاسک شاعری نادور آن بلیس تادادور اسکان ننا نوشتہ کارک ہروڑ نا بیدادی، ظلم و جبر، استحصال، سامراجیت، نا انصافی، کلونیلزم، پوسٹ کلونیلزم نا خلاف لکھسہ بسونو۔ آتکہ ننا خلقی ادب ٹی ہم مزاحمت نا سرہال آ شاعر یک دو بریرہ۔ بلوچستان ٹی فرہنگی کوزہ گیری آن پددا ڈیہہ آننے مزاحمتی شاعری ناشہ پارہ خاک دو بریرہ۔ دانوشت اتے ٹی ظلم و جبر، کشت و خون آن نفرت امن ایمنی، ڈغاروراج نا سلامتی نا بیانیہ خواننگ کہ رسیدنگ۔

فرہنگی دورنا مزاحمتی شاعری تے ٹی ”ملا مزار (بدوزئی)“، ننگزئی، ملا حسن، ننگزئی، ریکی، قیصر خان فقیرزئی، خلیفہ گل محمد نوشکوی، وگڑ اس پین شاعر قابل زکرو۔

وختس کہ پوسلنا براہوئی مزاحمتی شاعری ناسرخیل اتے ٹی ”میر گل خان نصیر، بابوعبدالرحمن کرد، پروفیسر نادر قمرانی، امیر الملک مینگل، ڈاکٹر سلیم کرد، افضل مراد، وحید زہیر وایلو فلک اوارو: داکان پدنا دور باری ٹی ڈاکٹر لیاقت سنی، ڈاکٹر منظور بلوچ، حمید عزیز آبادی، شہزاد ندیر، کفایت کرار، اقبال ناظر، ڈاکٹر باری آجو، علی ساتی، ملک حبیب اللہ حبیب، شہزاد غنی، حیدر حسرت، محسن فگار، ظہور صدیقی، رفیق شوہاز، لطیف شہزاد، عثمان سوز، جمیل فاکر، حسرت بلوچ، رمضان ساسولی، یار جان زیب و پین چندی پنک بریرہ ہرا فلک داسرہال آنوشتہ کرینو۔

پنی آدانشور ”غنی پہوال، سہ ماہی رسالہ ”دیدبان“ لاهور“ ٹے ”بلوچ ادب اور مزاحمت“ نا سرہال آنوشتہ کیک۔

”بلوچ ادب ٹی مزاحمت نا نوعیت و اہمیت ناسرپدی کن داچا ہنداری الہی اے کہ کلان مُست ننے داراج نا فلسفہ حیات خوان ہرن ہرائی بلوچ معاشرہ نادر روان اے۔ ہرا دے بلوچ پاننگ۔ دراصل بلوچ ہمودے پاننگ ہرا عملی پڑا بلوچیت نا اصول آتیٹ زند تہر کیک ہندا سبب اے کہ وختس کس اس عملی پڑا آن بلوچی اقدار آن نہ من مریبا اوژن ٹغلنگ تو اودے پاننگ کہ نی بلوچ کس افس کہ نی بلوچیت نا اصول آتے بے بالأس۔ بلوچ راج اٹ بلوچ ہمو اسٹنگا فردے پاننگ ہرائی بلوچ فلسفہ حیات ناسرجم صفت آک ساڑی مریر (پہوال: 2016ء، 21)

داڑے بلوچ تہذیبی کوڈ/ضابطہ اخلاق آہیت منگ اے اصل اٹ ہندا کوڈاک ننانفسیات نادرشانی اے ہم کیرہ انتے کہ ہراسہ راج وراجداری نا باقی تا تینا اسہ نفسیات کس ہم مریک۔ بلوچ مزاحمتی ادب آن اونا راجی نفسیات اے قطنفی کنگ مفک انتے کہ نارا جی ادب مرے یاراجی مزاحمتی ادب داننا نفسیات ناعکاس کارے کہ بلوچ نامزاحمت ہرا ڈول اے ہرا بیبانہ غاٹے تاریخی واقعہ سے کہ گوہر جتی ہرا کہ دودانا باہوٹ اے اونا بگ نناخلنگ کہ دودانا چند کاتک جنگ ایتک کہک ولد دودانا بیر نابلنگ کہ بالاج بیر گیر قول شاعک کہ تیوی عمر کس ہندا بیر نابلنگ نا

ہلک دالک دامتس اے دشت اٹ سرخلیک و ہند اعلیٰ مزاہمتی و دونوزیبا و سوبرو شعر ہم پانک کہ
”آمرگ کہ شب آئیم بال انت

بالاج اے کمائیں تیر انت“ (نصیر: 1979ء: 115)

در اصل داراجی کوڈاک ہر بلوچ راج اے ایلو راج آن جتا کیرہ ودا کوڈ آتا پاسداری ہراسہ
بلوچ نیازی و نرینہ غافرض کنگا نے دا ”بلوچ کوڈ/ ضابطہ اخلاق“ نوری نصیر خان نادور باری ٹی تخنگار
پداداک ننا قبائلی نظام ٹی راجی منیار و غیرت ناچیدہ و نشانی پاننگرہ دافتے آن کس چپ ہنا و راجی،
تہذیبی دائرہ کاران پیشن تصور کنگا اودے بلوچ غیرت و منیار نا پیمانہ ٹی اتنگک بلکہ اودے لغز،
خن شیف جاگہس بے منیار و غدار ناپن ہم تنگ۔

دا کوڈ/ ضابطہ اخلاق نا تنگ نا اہم انگا وجہ دامتسوںے کہ بلوچ راج اٹ مہذبیت اتنگ نا
خاطر اوفتے باز اگڑا تا پابند کنگ اے

دنگ

تینا کونٹ و چیر گج نامنیار نا پاسداری

، باہوٹ اٹ بروکا بندغ نارکھ و حفاظت نادا حداسکان خیال داری کہ اوڑے جلیہو

کروکا نامغ یا تیرے تینا سینہ غا جنگ

زابلول ناعزت و احترام نادا حد، کہ اگہ زابلول جنگ نانیام اٹ بس تو نہ بیرہ

جنگ صلہ کنگ اے بلکہ زابلول اے گد کنگ اے۔

جنگ اٹ چنا زابلول، پیر مژدو بخال تے نہ خلنگ، عبادت گاہ تیٹ باہوٹ

مروکائے نہ خلنگ۔

دشمن اے ہکل تنگ

جنگ اٹ نج نہ تنگ

مہمانداری

زبان و قول نا پاسداری

• ہندا ڈول ”بلوچ کوڈ/ضابطہ اخلاق ناخلاف ورزی اے کروک تون مزاحمت کنگ“

ہندا بارواٹ ”غنی پہوال“ تینا ہندا نوشت ٹی مون مستی لکھک ”بلوچیت نا ضابطہ زندگی نا ہراسہ شعبہ کن جتا شون تنگانے ہر کسس تینے بلوچ پانک دا ضابطہ اخلاق نا پاسداری اوڑا لٹی اے نہ تو داڑکن بلوچی مجلس وعدالت فیصلہ ناحق تنک، داسما جی اقدار و ضابطہ اخلاق نامسخت راج اٹ نہ بیرہ نظم و ضبط، عدل و انصاف نا تورنگ اے بلکہ بلوچ راج نا انصاف پسندا نگا نظام ٹی خلل شاغوک نا خلاف مزاحمت ہم ہر بلوچ نا راجی و انفرادی فرض اے۔ چائے مون پہ مون نا بندغ اخس زور آور مرے۔ کس اگہ اونا خلاف بش متوتو ادا دے بلوچیت آن خارج کنگ بلکہ عمرے پہ زندمیا راجلی و بے غیرتی نا شغان اونا رنداٹ سرخلیک۔ بلوچ نا نفسیات و جبلت ٹی داگرا شامل اے کہ او سم کنگ و لے شغان آن بدیک ہندا ڈن تینے شغانی کنگ آن پچنگ کن او مزاحمت نا پڑے ہلیک :

“ (پہوال: 2016ء، 21)

نناراجی ادب ٹی مزاحمتی ادب ٹی نا اراوڑ اسٹ ایلوتون ہمگر نچ دو بریرہ۔
اولیکو مزاحمت نا ہمووڑے کہ ظلم و زورا کی جبر نا خلاف مزاحمت کنگ ہرا کہ ہر جاگہ ہرا ادب ٹی خنگ۔

و لے مزاحمت نا اڑھی شکل زرس جتائے او داغلی مزاحمت اے یعنی راجی اقدار نا آبیاری اے کہ سہ تینا ہمو مفاد و غرض تون مزاحمت کنگ ہرا کہ نے راجی ضابطہ اخلاق آن پیش کشک۔ ایلو لوز اھیٹ دا پانگ کہ تینے اذیت و تکلیف ترسیا دا ضابطہ حیات نامیاریے تورنگ کہ جہد کنگ۔
نناراجی ادب ٹی مزاحمت نا دا اڑتو ماشکل آک باز سو برو دروشم اسے ٹی ساڑی او، دا اڑتو ما رویہ غاتا اثر بلوچ نفسیات ٹی ازل آن خنگ۔

غنی پہوال لکھک کہ ”نناراجی ٹی شعر و ادب نا منصب انت اے“
”داڑ کہ او بلوچی کلاسیک شاعر و ہیرو ہیرو پیرگ رندا شاعر کس پیش کیک ہرا اسہ متل اسے نادر جہ اے تنک۔ پیرگ پانک،

”شعر ہمارا مرد گوشتنت

وت موہری دعوا گزنت“ (نصیر: 1979ء: 26)

یعنی ”شعر ہمو بندغ پاننگ کیک ہراجنگ ننا گوا چنی پڑاساڑی مرے۔

داڑن بیداسہ پین بلوچ بزرگ شاعر نس ”چگھا بزدار“ ننا شاعرنا راجی منصب نابارواٹ

بیان کروک تران اے داڈول پیش کیک۔

”ای شاعر اے اٹ شاعر نہہ سڑدارنا طرفدار مریک نہہ مخلوق نا۔

شاعرنا کڑددا اڑتو ماتا نیامٹ منصف نامریک۔

شاعر بیرہ گوا چنی نا پرچارے کیک وگوا چنی/ راستی ہرکس نا خلاف مننگ کیک (پہوال:

(22، 2016ء)

چگھا بزدار ہراہیت اے شاعرنا بارواٹ کرینے داڑے اوشاعر تیوی راج راجداری آن
بھلو منصب اے آتولفینے و یقینا شاعرنا منصب ہراسہ راج ٹی بھلن اے دا خاطر کہ شاعر نس انگا بندغ
آتے آن فکر و شعورنا پڑابا زمونی مریک۔ دانا انگا بندغ شاعر مریک و شاعر ہمو مریک ہرا راست اے
راست و دروغ اے دروغ پاننگ۔ اونہہ سڑدار کہ ہیت کیک نہہ سرکار کہ بلکہ انصاف و سچائی نا
پرچارے کیک۔

اگہ ہرس تو ننا نوشتہ کار مدای مزاحمت نا پڑاسلوک مسونے چائے و مزاحمت آمریت
واستعماریت نا برخلاف مسونے یا گڑا تینا ڈیہہ وڈغارا ساڑی ہمو سڑدار و نواب، میر و خان تاجرنا
خلاف سلوک مسونے ہرا فک داڑے بندغ اخہ نہارنا کڑدے دوئی کرینو:

دُن چان کہ مزاحمت ننا راجی ادب آن جتا و گڑاس اف بلکہ ننا راج، راجی زندنا فلسفہ نا بنیات آک
مزاحمت آتخو کوائنتے کہ ننا راجی زندنا ہچو عمل اس مزاحمت آن خورک اف ونہہ ننا راجی ادب بید مزاحمت
آن معانی کس تحک:

واحد بزدار تینا کتاب ”جدید بلوچی شاعری کا آغاز و ارتقاء“ نا گڈیکو پینہ غاننا راجی شاعری نا

تب اے داوڑ بیان کیک۔

”بلوچ راج اٹ شاعری ناعمل کمنٹس ناعمل سے دکنہ میر بیورغ ناقول اسے کہ شاعری
بیرہ بہادرانگا بندغ آک کنگ کیرہ۔

اوناخوک آ لغور و بزدل آ بندغ نہ شاعری نس کنگ کیک نہ جنگ۔ انتے کہ لغور بندغ تینا
راج تون نہہ کمنٹس نس کنگ کیک نہہ تینا ذات تون“ (بزدار: 2005ء)

داوخت اسکان ناپٹ و پول نامک اٹ براہوئی شاعری ناپٹا ۱۱ گن مزاحمتی سرہال آتے
جارج کین تو دانا بناء ہوموم مریک ہر اتم فرہنگیک داڑے کوزہ گیر میرہ۔ 13 نومبر 1839ء نادے
انگریز افسر میجر جرنل تھامس ولسار ناہمکشی ٹی فرہنگیک ریاست قلات نانتخت جاہ قلات آجلہو کرسا ہمو
وخت ناخان قلات خان محراب خان اے اونا چندی سپاہی تون اوار شہید کریردا جملہو ٹی بلوچ آتون
اوار چندی بخال آک ہم خلنگار۔ ہندارداٹ ”میر گل خان نصیر“ تاریخ بلوچستان“ ٹی نوشتہ کیک۔

”انگریز اک 1830ء آن بلوچستان نا تہٹی پہنگ اے شروع کریر۔ ہنداوخت آن تا
1920ء اسکان بلوچ قبیلہ غاک صدسال اسکان انگریز اتا خلاف اوفتون جنگ کرینو۔ ہرافتا سرجمو
حوال اس ننے نارزمیہ شاعری تے ٹی دو بریک۔ گل خان نصیر مومن مستی لکھک۔

’بلوچستان ٹی 1920ء آن تا 1939ء نازمانہ زرس امن و آشتی تون گداراولے واہم
جاگہ جاگہ بلوچ قبیلہ غاک انگریز اتا خلاف تینا جہدے آزاتی اے یلہ کتور۔ ولے ہندوستان ٹی برجا
جنگ آزاتی و سیاسی تحریک آن متاثر مریدا جاگہ ناسیاسی کارندہ غاک ہم تینا طریقہ کار بدل کریر۔
داساسلہہ بند جنگ ناجائے آئینی جہدنا طریقہ اختیار کنگا۔ انجمن اتحاد بلوچاں ناپن ٹی بلوچستان نا
تاریخ ٹی اولیکو و اراسہ سیاسی گل اسے نابندا و تخنگا۔ ہراکہ ہندوستان نا تحریک خلافت وانڈین کانگریس
آن متاثر اس۔ دلحاظ اٹ 1920ء آن 1947ء نادور بلوچ آتابنائی سیاسی تحریک نادور پاننگک۔
دادوراٹ رزمیہ شاعری تا جاگہ اے راجی شاعری ہلک۔ داجاگہ ناراجی شاعری اسہ قومی تاریخ اسے
نا حیثیت اس تخک و نناقومی، مزاحمتی شاعری ناسٹ آن باز دورو (نصیر: 2009: 138)

در اصل مزاحمتی ادب و شاعری ہمیش اسہ ڈیہہ وڈ غاراسے آساڑی سیاسی حالیت تون ہمگر نچ
مریک تو برصغیر ٹی قومی سیاست نابناء ہم فرہنگی تا داڑے بنگ آن مریک تون ناراجی سیاست نابناء ہم

فرہنگی تابہنگ آن پدمون مستی سرہلیک ونناراجی مزاجتی شاعری ہم داڑتون ہنگر نچی تنگ۔ مطلب
دا کہ داڑے سیاسی حالت آک ہراڈول بدل مریسہ کرینو ہنداوڑنا شاعرنا مزاجتی فکر ہم بدل مریسہ
ردوم ہلکنے۔ ہندارداٹ پنی آحقق ”واحد بزدار“ تینا کتاب ”جدید بلوچی شاعری کا آغاز و ارتقاء“ ٹی
نوشتہ کیک۔

فرہنگی تادا کان ہنگ آن پدمزاجتی شاعر کیک اسہ پین رخ اسے تون مون مستی بسوردا شاعری تیٹ
انسان آتون محبت ساڑی اس دا کلام آک استحصالی تیپہ، طبقاتی نظام، جبروزور آوری، ظلم و تشدد، نا
انصافی و نابرابری ناخلاف اسہ عالمگیر و اظہار اسے نا حیثیت اے تخرہ (بزدار: 2005ء: 31)
میر گل خان نصیر و واحد بزدار نا دا حوالہ غاتیان نن ہمو پس منظرے سر پدمنگ کینہ ہرا کہ
داڑے مزاجتی شاعری نا بنائی وجوہات اے تے نامونا تالان کنگ کیک۔ دا حوالہ غان داسر پدی مریک
کہ انگریز نا داڑے ہنگ کوزہ کنگ آن نناراجی، سیاسی، ثقافتی، ادبی، لسانی، نفسیاتی و معاشی وڑوڈول
ٹی بدلیک بریسا ہنار۔

اسہ سبب دا اس کہ فرہنگی ننے رد عمل اسے کہ دن مجبور کرے کہ اوننا ہمو بنیاتی ضابطہ اخلاق
سرفے چیڑیفے۔ ایلو دا کہ فرہنگی نا سبب ننے ٹی سیاسی شعور نا تنگ سراسے نا بناء مس۔ دامنو کوہیت
اسے کہ ہراڑے اسہ طاقت اس تینا زور آوری تون کوزہ کر سہ راج اسے کالونی سے ٹی بند کرینے
اوجا کہ نا مخلوق سیاسی، ادبی، قلمی پڑا جہدا سے کن متحد مسونے تو فرہنگی نا کوزہ گیریت آن نناراج ٹی ہم دا
تک سُرودی مس اولیکو دا کہ جہلا و ان نا مخلوق فرہنگی نا خلاف سلہہ بند جنگ نا پڑوئے کرے ہندن نا
شاعرنا سوچ اے بدل کرے ننا ہمو شاعر ہرا مہا لولیلوی و لیلی پاریکہ تینا اسہ دنیا سے ٹی مشغول
تصویراتی ندرہ کشی تون اختہ اس ہمو شاعر ہم انگریز کوزہ گیری، داجا کہ نا مخلوق نا کھنگ و زندان تیٹ
بندی مننگ آ شعر پانگ اے شروع کرے و ہمو شاعر تینا ہمو مڑدے نا زہنگ اونا حوصلہ افزائی
اے تینا فرض سر پدمس ہرا مڑد، انگریز نا خلاف سلہہ بند بغاوت نا اعلان کریس۔

براہوئی مزاجتی ادب نا تاریخی پس منظرے پنی آ دانشور ”پروفیسر نادر قمبرانی“ اکادمی
ادبیات ناشینک مروک آسہ ماہی رسالہ پاکستانی ادبیات، نا براہوئی بلوچی مزاجتی ادب نمبر، ٹے

شینک مروک تینا اسہ مضمون اس ”براہوئی انقلابی شاعری“ نا عنوان تون دا ڈول بیان کیک۔
 ”ننا قوم نا پوھگا شاعر و عالم آک پرنگی سامراج نا غلامی نادے تے کٹیفنگ کن ہم جھلو جھلو قربانی
 تسونو۔ ننا اولس نادتر ہم تینا سر پندار کما شاتا دتر تون اور تینا گل زمین نا نخل و مش تیا شولگانے۔ ناشاعر و
 قلمکار اور سر پندار مروک آک تینا چند نا حاکم و سردار اور میر و معتبر آتا ظلم و جور نا خلاف ہم قربانی تسونو۔
 ننا شیوارا گل تینا اولس اے میر و سردار اور حاکم آتا خلاف ہم بش کنگ کن جہد و کوششت
 کرینو۔ ننا سر پندار گل قبائلی اور سرداری نظام نامزیرے پر غنگ او ظلم و جور نا ظلم اے کشنگ کن ہم
 تینا اولس نا کسر شونی اے کرینے۔ ننا شاعر و قلمکار ہر ظلم و جور اور نا انصافی نا خلاف بش مروک آماجہداتے
 ساڈا ہانو اور او فقا قربانی اور بہادری ناستائے کرینو۔ (قمبرانی: 1995ء، 227-230)

دا حوالہ غاتیان گڈن تینا راجی ادب ٹی ساڑی مزاحمتی شاعری نا تب، ردوم و پس نا منظر نا جوانیکہ
 اندازے خلنگ کینہ کہ بلوچستان ٹی شروع آن سرداری اور قبائلی نظام نارواج اڈتنگا نے۔ دا قبائلی آراج ٹی
 خان اور سڈارتا اسہ بنیاتی و کڑداس مسونے و خان سڈار اسہ ایلونا کٹ و فائدہ غاتے تینائی کرینے۔ داتپہ
 نا خلاف ہم نے ہر دوراٹ مزاحمتی شاعر یک نوشتہ مروک نظر بریرہ۔ کہ داتپہ مدامی دا جاگہ نابند غاتے آن
 پرس، بجا اور پوڑی نا پنٹ سنگ او ٹیکس ہلبیہ بسونے۔ بیوسا مخلوق نا توارے کس بمپک، عدل و انصاف کن
 بچو کسر س اف اینو ہم گیشتری علاقہ غاتیٹی او فقا ظلم و جور ہموڈ ولٹ برجا اے اول دے آن قبائلی مخلوق تعلیم
 و ایلو زندنا آسراتی تیان مستان بار محرومے انتے کہ اول سرائی لکھوک اور خانوک آک بیرہ مسیتا تا پیش امام
 اولماک اسورہ۔ او او فک ہم سردار تا محتاج اسورہ دا جور و ظلم نا نظام نا خلاف کس ہیبت کنگ کتوہ کہ قبائلی مخلوق
 دا جور و زور کی یتینا تقدیر چاہسہ اور منارہ۔

دا حوالہ غا پروفیسر نا درقمبرانی نوشتہ کیک، ”ادب اصلٹ راج آتے جوڑ وکا فکر و خیالاتا مڈی
 اے۔ اور پد کنگ او پہہ منتگ نا کلان آسانا وڑے۔ اولسی ادب یا خلقی ادب نا اولیکو چش اولسی شاعری اور خلقی
 کسے غاتا دروشٹ صد سالان جتا جتا رنگاتے بدل کریرہ راجی دودا تے درشان کریرہ مستی بسونے۔ خلقی ادب
 راج نا گزرانی، دودور و راج، سیاسی اور دستور سے درشان کیک۔ دا اولسی ادب نافکارک اولس آن ودی
 مریرہ۔ دا ادب جوڑ کروکا گیشتر نیاڑیک، بزغر، پوریا گراوشوانکو دافک تینا وخت ناراجی جوزہ احساس اور
 جوانی گندہ ٹی تے درشان کیرہ۔ ہندا سوبان اولسی ادب ٹی ہر دور و زمانہ ناراجی، اخلاقی دودو دستور، ظلم و جور، غم

خوشی، عقیدہ وہم، خلیس عشق و محبت دوستی دشمنی جنگ، امن و ایمنی، عدل و انصاف او ہروڑ ناروایتاک درشان اریراونا خلقی ادب ناشاعری ونثری شہ پارہ تے ٹی ہم مزاجتی سرہال آک خنگرہ۔ مگہ راجے جوڑ کروکا ادب ہموونتا شروع مریک ہراونتا کہ علم ودانش ناروشنائی تالان مرے۔ اوراج ٹی تہذیب اوتہ دون نادر شروع مریک۔ متکنا روایتاک اودور دستور بدل مریک اوسر پدادانشور روشن فکر احساس کل راج ناشونداری نامقصد ۷ دوٹی ہلیک اومون مستی راہی مریک اوداترتی پسند ادب نا اولیکو گامے: براہوئی اولسی شاعری او خلقی قصہ غامبیی دا جورنا بارہٹ بیرہ اشارہٹ مدانوتوارس خفا تما کہ ہراونتا پرنگی سامراج جنوبی ایشیا ناکلے ملک آتیا کوزہ کرے۔ اوتینا حکومت اے سوگو کرے۔ اوتینا قطبی اوقبیلہ ٹی آسیم ودنگاتے رکھنگ اوسوگو کنگ کن اوغانستان آرش کرے۔ اوقناد اُرش بولان ناکسٹ مس۔ تو بلوچاک تینا اوغان ہمسایہ ایلم تتون ہمدردی ناسوبان بولان ناتک آتیٹی انگریزی فوجا تیا چھاپہ خلکورہ اوقفا سپاہی تے کسپیفرہ ورسدنا تاساماتے لٹارہ۔ انگریز ہراونتا کہ اوغانستان آکوزہ کرے۔ تو بلوچستان آن تینا بیرے ہلنگ کن 1839ء ٹی بلوچستان نامرکز قلات آرش کرے۔ مگراوڑان مُست تینا خاصنگا پالیسی ناروٹ خان اوسردارتا نیامٹی اختلاف پیدا کرے اوسردارے رشوت تس او بہاٹ ہلک۔ اوغان اعظم میر محراب خان نادورس۔ پرنگی قلات آرش کرے۔ مگرسردارتا گیشتری خان اعظم نامک آتو۔ خان اعظم تینا وفادار قبیلہ غاتون اوارقلا ت ناقلعہ غان پیشن تما او پرنگی نافوج توجنگ کرے۔ خان اعظم او اونا وفادارک دا جنگ ٹی شہید مسر۔ دا واقعہ آن پدنا براہوئی ناشعرتے ٹی پرنگی و اونا فوج اونا کوزہ گیری اے بد پاریسہ مزاجت کننگانے۔

ہمودورنا شاعر علامہ حسن بنگلوی تینا شعر ٹی پانک:

پرنگی خیسو نا گوجے

پدٹ تاڈیڈتا فوجے

نی پادریا ناموجے

کرے مون سراوان آ

قلات نامیری و خان آ

بلوچ نابڑزنگا شان آ

پرنگ سردار امیراتے
 بلوچا تا حقیراتے
 بہاٹ ہلک چخیراتے
 کرے اوفتے جتا خانان
 درے تادین وایمان آن
 نوشکے ناوسی آشاعر یکی قلات آپرنگی نا اُرش ناوختا مینگل قبیلہ ناتیاری نابارہٹ پانک:
 سردار ولی محمد شہید
 اومینگل آتاشہ مرید
 تینا نغے چکاتے
 زریانے ولد اسخ کرے
 زغمتے پارے سنج کبو
 ورناتیا کوا کر کرے
 وختے نصیر خان اے ولی
 ہلی نیامان ترہ کرے
 اینوننے دے دیگرے
 پگہ نو اوارس برے
 شاباش کبودامینگل اے
 باز اشتر و سیاہ جنگل اے
 اینوخدا تنس کرے
 کافر لعین ءمست کرے
 نرخ ءدرے او کم کرے
 خوار و غریب حیران ارے
 شاہی کہ خروار اسکہ

مہمان شرف ہم مسکہ

ایمان ہم درست اسکہ۔ (قلمبرانی: 1995ء، 227-230)

ہر اتم فرہنگیک بلوچستان آکوزہ گیر مسر۔ فرہنگی ناداقوضہ گیر بیت آن پدہموزمانہ ٹی ساڑی
چندی شاعرک فرہنگی واوفا کمکار آتاخلاف مزاجمتی وڑٹ شاعری کرساداعمل ناخلاف توارچست کریر
اووخت ناشاعر تیٹ ”ملاحسن بنگلوی، ریکی، قیصرخان فقیر زئی، ملا مزار بدوزئی اسک پنی او۔
”ہر اتم بلوچ ریاست قلات آفرہنگیک جلو کرسہ داڑے قوضہ گیر مسر تو، بلوچستان ناہر پارہ
غان بلوچ آک دافتاخلاف سلہہ ارفسہ بغاوت نا پڑو کریر ”خان جان زہری، نور امینگل، میر علی
دوست، غلام حسن بگی اسک دافتاخلاف سلہہ ارفسہ مزاجمتی کن بش مسر۔ ہندا مڑداتے تینا شاعر تیٹ
نازیفسہ دشمن ناخلاف شعر لکھسہ، مزاجمتی ادب براہوئی ٹی رودم ہلک۔ داکان مسر ہم ناڈیہہ وڈغار
عمر اسے آن رزم آتا پلو بیڑی مسونے ودارزم آتیٹ بشخ ہلوکا بہادر اتے ننا شاعرک شعر تیٹ ستا کرسہ
اوقاد لیری اے لوز اتا دستار بیر فینو۔ (نصیر: 1976ء، 13)

براہوئی خلقی شاعری ٹی ہم ننے چندی جاگہ تے آزماجمتی گالاک دو بریرہ۔ ہر اتم سربال
آک راجی دشمن نا ظلم وزور اکی نامزاجمتی واستحصالی تپہ غان نفرت نا پرچار نا وڑاٹ نظر بریرہ۔
دارداٹ براہوئی شاعری ناہم وورنا جاج اے ہلوکا پول کارتا کاریمک درشانی ایتہ کہ راجی و مزاجمتی
شاعری نا باقاعدہ بناء داڑے انگریز نا کوزہ گیری آن پد خنگک۔ ہراک انگریز نا ظلم و بربریت نا
برخلاف مونا بسنو۔ دا شاعر یک تینا فکری گشادنا سوب براہوئی کلا سک شاعری ناسند آسر میرہ۔

”فرہنگی کوزہ گیریت نا دور بلوچستان نا غلامی نا دور اس۔ بنائی دے تیٹ ہر اتم انگریز اک
داڈ غار انت تشار تو بلوچ مجاہد اک دلیری ٹی اوقفا مقابلہ اے کریرو ہر گام آ او فتنے کہ رکاوٹ مرسیا
اوتے تو ریرا خس کہ اوقفا غت اس انگریز تون جنگ تسر۔ ولے بلوچ نا مقابلہ ہمو فرہنگی نا لشکر تون اس
ہراڑ تون ہمو دور ٹی ہم جو انوجدید و سلہہ اس وختس کہ بلوچ آتون زیات تر ذمغ یا جہی آڈھا ڈریک
اگر۔ تو فرہنگی تا مقابلہ ہم سخت اس۔ ایلو پارہ غا بلوچ نا مقابلہ بیرہ فرہنگی تون الو بلکہ تینا چند ناراج اٹ
ساڑی آرا جی غدار تون ہم اس ہراک انگریز نا طاقت مال و دولت اے خنگ آن اوقفا مونا کاٹم اے

شیف کریئر۔ ڈنکر کی تینا سہ بلوچی ناشاعری سے ٹی پارینے

”پرنگی اتلنت بولان آ

دینت زراں پہ چولان آ“

بدل:

فرہنگیک بسنو بولان آ

او فک گٹ آتے پُر کریسا پیسہ بشختکو (نصیر: 1979ء؛ 192-193)

فرہنگی تے آن پددا ڈیہہ وڈ غار ایش مروکا ظلم وزوراکى نا انصافی لٹ وپل، آمریت نا خلاف شاعری نادر وشم ٹی نوشتاک مون مستی برسہ کرینو ہر افا سلسلہ داسکان برجائے۔ فرہنگی دور آن پدنا شاعر تا پد پرتیج ٹی براہوئی مزاحمتی شاعری نا پڑا چندی پنک قابل زکرو ہر اشاعرک مدامی شعر تیٹ مزاحمتی سرہال آلکھسہ بسنو دافتیٹ ”میر گل خان نصیر، خلیفہ گل محمد نوشکوی، پروفیسر نادر قمبرانی، بابو عبدالرحمان کرد، ڈاکٹر منظور بلوچ، وحید زہیر، افضل مراد، ڈاکٹر لیاقت سنی، امیر الملک مینگل، کفایت کرار، ڈاکٹر سلیم کرد، حاجی شاہ بیگ شیدا، شہزاد نذیر، فتح شاد، حمید عزیز آبادی، سید غریب شاہ انجم، اقبال ناظر، محسن فگار، اقبال زاہد، وایلو فک اوارو۔

تیناراج ٹٹ مزاحمت ناسوب بے پیٹنگ کن وختس راجی (معاشرتی) و سیاسی رویہ غاتا درک اے سن خلیفہ توناراج ناتاریخی حوالہ غا چندی روایت آک اریر ہر افک ننا راجی شناخت پانگرہ و ہنداروایت آک ننا راج اے ایلوراج آتیاں جتا کیرہ۔

اندا روایت آتا رند ننا قوم فطرتاً توندت ب اے خاص کرناراجی نفسیات آ جغرافیائی چا گڑا اثر اندازے کہ داڑے مشتا بخنکا گور تیج وریکا تا باسنگا لوار ننا راجی تب ٹٹ چپو خاخرنس ڈھلک و ننا راجی فطرت اٹ مش تا سیالی ناسوب سختی و سوگوی توندی اوارے وریکا تون ہمراہ داری ناسوب بلوچ اُلس ٹی مہروانی و خلکن تہی بے مٹ اے و لے داہم ارے کہ وخت و حالات نازی آ بلوچ تینارکھ ونگ اٹی چلتن انبار سخت و سوگوے وختس بلوچ تون کس اگہ خلکنی کرے تو او تان ناریک انبار خلکن ہم مریک۔

ایلو ہیبت داکہ ناخصلہ زمانہ اسے آن جنگ وجدل آتا پلو پڑٹی مسونے کہ داکہ چندی لشکر اک
گدرینگسہ داڈ غارے لتاڑیہ، لٹ و پل قتل و کوش کریسہ داجاگہ نامخلوق اے متاثر کرینو۔
”براہوئی مزاجتی شاعری نا بناء و ردوم“ نا حوالہ غاسر جمو پٹ و پولی جاچ نُس ہلسہ
”ڈاکٹر لیاقت سنی“ تینا پی ایچ ڈی نامقالہ ”براہوئی پوسکنا شاعری“ ٹی نوشتہ کیک:

”بلوچستان خان محراب خان نادور حکومت آن آشوبی فضاء و ماحول ناگواچی مرسہ ہینگے تا اینو
نادے اسکان دآشوبی آزراب لاٹ کینگے۔ مزاجتی شاعری و آشوبی شاعری اسہ ایلو آن خوک خوک
خننگرہ و لے دافک اسٹ افس بلکہ دافقا معنہ و مفہوم ٹی فرق ارے باز ہندا تیا اسہ ایلو ٹی ہندن
ادار مریرہ کہ داکے کنگ مشکل اے کہ آشوبی شاعری سے یا مزاجتی؟ و باز آدخت مزاجتی شاعری تیا
شعر آشوب ناگمان مریک و باز ادخت آشوبی شعر آتیاں مزاجتی شاعری ناگند بریک۔ مزاجتی و آشوبی
شاعری تے ٹی، سیاسی بے تہمیلی و ریاست نا برخلانی نابیانہ مون آبریک۔ اگہ نن دافقا نیام اٹ فرق نا
لکیر اس کشنگ کینہ اودا وڑ مریک۔

شعر آشوب ٹی جذبات آتا اوار، انتہا اسکان مریک و لے مزاجتی شعرا تیبی جذبات آن
زیات عقلی، حکمت عملی نا تدبیر نا پارہ غا اشارہ ملیک۔
مزاجتی شاعری نا تخلیق مضمون و سرہال آتے ٹی تازگی نُس مریک۔ یعنی ہر واقعہ اے قلمبند
کننگانے اوٹی و ہمو شعر نا نیامٹ فاصلہ باز کم مریک۔

دُنکے ”ملا مزار ننگرئی“ نالاٹ نا لگی، ہر اپو یسٹ یا فوراً لگی اے چکنگ نا عمل آن پد نوشتہ
کننگانے۔ مزاجتی شاعری ٹی گیشتری باسن باسن آ واقعہ غاک درشان کنگرہ و لے داپیانہ داخس الٹی
اف انتیکہ ”ریکی“ نا اینونے دے دیگرے، پگہ نوادارس برے، داٹی آشوبی رنگ خنکیک و لے
دادے مزاجتی شہ پارہ نُس پانگ جوان لکیک (سنی: 2009ء، 170)

ڈاکٹر لیاقت سنی مون مستی داسرہال آن نوشتہ کیک۔ اگہ ملک و اُلس نُس خوار و عذاب مرے یا
داڑا کوزہ گیر آک تولوک مریر، داڑے سوچ و زبان آ پابندی مرے مدام بے تہمیلی نُس مرے گڑادون
انگا ساہت و وخت آتیبی شاعر ہر اتم تینا اُلسی کماش آتا بہادری تے یات کیک یا اسہ سوچ و تران نُس

بڑا ایک یا ہموویل آتا نشانہ ہی اے ایک کہ دشمن نا نظر سخت اے ملک نا حال بے حال اے باتیک
لاچار و بزرگ تو او مزاحمتی شاعری نالٹنی گنڈنگرہ۔ (سنی: 2015ء، 185)

داحوالہ ٹی ڈاکٹر لیاقت سنی براہوئی مزاحمتی شاعری ناروم و تاریخی پس منظر تون او اراسہ
گچینو چا ہنداری اس مون آ ایس کہ نا گیشتر خوانندہ و نوشتہ کارک مزاحمتی و آشوبی شعر تھیٹ فرق شاپسہ۔
بلکہ بازیکہ ہر ہمو شاعری اے مزاحمتی شاعری گوندیرہ ہرائی وطن و راج ناہیت نس مرے ولے اصل ٹی
دُن اف راجی، آشوبی، مزاحمتی و رزمیہ شاعری سرہال تالجاظ آ اسٹ ایلو آن جتاؤ۔

وختس کہ ناراجی ادب ٹی مزاحمتی فکر نا بناؤ و ردوم اے پنی آ بلوچ مورخ، ملک اشعر امیر گل
خان نصیر داؤڈ در شان یک۔ ’ناراج و قوم نا تینا ڈغار اسہ عظیمو ریاست نس ریاست اے قلات نا پین
ٹ بھلو جغرافیائی سیم و سرحد اسے تون خواجہ مننگ اندن بلوچ راج نا تینا سکہ، لشکر (فوج) زبان و
ادب و دور بیدگ (ثقافت) نا خواجہ مننگ و فرہنگی تا (برٹس) حکومت نا 1839ء ٹ قلات آ فوج
کشی ہرانا مزاحمت اٹ خان محراب خان تینا چندی سپاہی تون شہادت دوئی یک۔ اوکان پد نورا
مینگل، خان جان زہری، غلام حسن بگی او ایلو بلوچا تا سلہہ بند مزاحمت یا اوغان حکمران تا نا ڈھیہ
وہنکین آ جھلو و قوضہ گر یک بنیاتی و ڈسٹ داڑے مزاحمتی ادب و شاعری ئے ردوم تسنونن دا پانگ کینہ کہ
نا ڈھیہ و ڈغار عمر اسے آن رزم آ تا پلو یڑ ٹی مسونے و دارزم آ تھیٹ بشخ الوک بہادر اتے نا شاعر آک
مدامی تینا شعر تھیٹ زیبا انگا لوزا تا دستار کرینو (نصیر: 1979ء: 193-192)

ہنداحوالہ تون ہمگر نچ پروفیسر نادرقمیرانی دارداٹ پانک، ’پرنگی تا قلات آ جھلو ٹی خان
بلوچستان میر محراب خان تینا وفادار سنگتا تننون شہید مس۔ مگر نا اولس پرنگی نا حکمرانی اے قبول کتو۔ بلکہ
گلز مین نامش و جل، گھٹ و گھر ٹی پرنگی تو جنگ کرے:

نواب خان محمد خان زہری، نور امینگل پرنگی نا خلاف مئے تھیٹ نا شاعر نواب خان محمد خان زہری او
نور امینگل نا بہادری نا ستا و صفے تینا شعر ٹی کرینے، (قمبرانی: 1995ء: 232)

کھٹیا:

مزاحمتی شاعری ہر اسہ زبان ٹی اسہ اہموشخ نس پاننگ کہ مزاحمتی شاعری تے آن راج اسہ ٹی مروکا ہروڑ ناچک و تار بلخصوص سیاسی حالت آتا ادراک مریک۔ اگہ خوڑتی اٹ ہرنگ اے تو مزاحمتی شاعری نا اولیکو دروشم رزمیہ شاعری اے۔ رزمیہ شاعری دراصل شاعری نا ہومتارے ہر معاذ جنگ آساڑی تینا سپاہی تا جوزہ غاتے چست کنگ کہ پاننگ رزمیہ شعر تیٹ اسہ راج اسے عروج و زوال، سرسوبی و زوری تا عکس کاری مریک۔ ہشتی قبل مسیح ٹی ساڑی ”ہومر“ نا ایلید Iliad و اوڈیسی odyssey باز پنی و نظم و۔ مزاحمتی شاعری رزمیہ شاعری تون خوکی تخک رزمیہ شاعری نار دوم پداراجی و مزاحمتی شاعری نا شکل اٹ نامونا بریک۔

رزمیہ شاعری و مزاحمتی شاعر یک دنیا نا ہر اسہ زبان ٹی ساڑی و ناراجی زبان و ادب براہوئی ٹی ہم بازار رزمیہ شاعر یک ملرہ۔ ہر افسے ٹی چند یک تا مزاحمتی سرہال تون ہمگر نچوڈ کک ”نور امینگل“ کہ پاروک آشاہری، داکان بید شہید علی دوست و اوناغازی آسگتا تے کہ قیصر خان فقیر زئی نا پاروکا براہوئی نظم ٹی ہم رزمیہ گالاک تون اوار مزاحمتی شعک دو بریرہ۔

براہوئی مزاحمتی شاعری نار دوم و پس منظر نا تحقیقی مطالعہ ٹی نن دائک آسرمن کہ فرہنگی نا داڑے کوزہ گیریت آن پدنے براہوئی ٹی گڑ اس مزاحمتی شاعری دو بریرہ ولے اگہ نن دادور نا براہوئی مزاحمتی شاعری تا تنقیدی جاچ اے بلین تو سرجم شاعری تیٹ بیرہ اسہ جوزہ نس نظر بریک دا شعر تے ٹی شعری لواز ماتاک ساڑی افس نہہ شعریت نہہ جمالیات و نہہ فنی و فکری اعتبار اٹ دا شاعر یک سو برو۔ دادور نا مزاحمتی شاعر یک دا خدر نزور و کہ دا فتنے نن پین زبان اسے نارزمیہ یا مزاحمتی شاعری تون مون پھمون تخنگ کپنہ۔ ایلوز بانک تینا جاگہ غالبوچی نا دادور نا مزاحمتی شاعری تون ہم نن ریکی، قیصر خان فقیر زئی یا ملا حسن نا شعر تے تخنگ کپنہ۔

دا شاعری تے ٹی بیرہ چنکو معلومداری نس قاری اسکان سرمریک۔ پین خاصو شعری گشاد نس نظر بفک و جدادے کہ دادور ٹی براہوئی ٹی پچو شاعری نا ماحول نس متنے گو کہ ہندا دور ٹی مکتبہ درخانی نا باز صفت

وٹا امریکہ کہ اوبراہوئی زبان وادب لے نوشت وخوان اے شون تس ایلودا کہ مکتبہ درخانی فرہنگی کوزہ گیریت وعیسائی مشنری اے تورنگ کہ وجودی بس ولے مکتبہ درخانی نا پڑ آن نئے ہجو مزاحمتی شاعری نس نظر بفق ماسوائے دینی شاعری تے آن نئے نئے دادورنا شاعر تیٹ مکتبہ درخانی نا اثر نس نظر بریک۔

ایلو سبب دادے کہ مزاحمتی شاعری نا تعلققداری سیاسی تحریک آتون مریک تو فرہنگی ہر اتم داڑے کوزہ کرے تو بناء ٹی ہجو سیاسی تحریک نس دانا برخلاف بش متو ہنداژن ننا اودورنا شاعر تا شاعری تے ٹی ہجو سیاسی نظریہ سے نا پرچار نظر بفق بلکہ اودورنا مزاحمتی شاعری تے (ہر افک ننا زبان نا بنائی مزاحمتی شاعر یک پانگرہ) ٹی بیرہ اسہ داراجی جوزہ نظر بریک کہ فرہنگی در آمد اسے اوبسونے داڑے کوزہ کرینے۔ ہر اناراجی غیرت، ننا راجی ضابطہ اخلاق ومبیار آن برخلاف و عمل اسے۔ اسہ وجہ ہندا مس کہ اوزمانہ نا شاعرے سیاسی شعور واگہی الوارٹی وجہ دادے کہ اودخت نا شاعر خوانندہ الو و سیاسی و راجی شعور نا تعلق الم خواننگ تون مریک۔

بنائی دورنا مزاحمتی شاعری تے آن اگہ نن چانڑ کین تو ”ملا مزار ہنگلڑی“ نا لاٹ ناگی، اے گچینو نظم نس پاننگ کینہ کہ اوبراہوئی مزاحمتی شاعری اے اسہ جتاؤ بیانیہ اس داڈول تس کہ او فرہنگی تون کمکار ہمو زمانہ لے جو فہ و خلیس نا گواچی مروک آتینا راجی کالخواہ یعنی سڑداتا ہمو عمل نا خلاف نوشتہ کرے ہر اتم داخواجہ غاک فرہنگی ناگی اے چکار وداکان براہوئی مزاحمتی شاعری اے اسہ جتاؤ پوسکنو فکری رابدی نس دو بس کہ نن خمینہ اینونا دور باری اسکان ملا مزار ہنگلڑی نا ہمو سہال تون ہمگر نچ چندی شاعر یک نوشتہ مسنو و مر سہ و۔ داسا تو ملا مزار ہنگلڑی نالاٹ ناگی اسہ استعارہ نس جوڑ مسونے۔ فرہنگی تے آن پدنا مزاحمتی شاعری کہ پروفیسر نادر قمبرانی و بابو عبدالرحمن کردداز مانہ نا شاعری نا سرخیل آک پانگرہ دازمانہ نا شاعری ہر لحاظ اٹ سو برے وجہ دادے کہ دازمانہ نا شاعر سیاست تون عملاً وابستگی تخنگ تون اوار ایلو جہانی ادب و شاعری آن و انب اس خوانندہ اس جوزہ تون اوار شعوری پڑا داخواجہ غاک براہوئی مزاحمتی شاعری اے ردوم بشچار ہر افتاب دولت اینو ہم براہوئی مزاحمتی شاعری اسہ گچینو دروشم سے ٹی مونی روان اے۔

کتاب آک

- براہوئی، عبدالرحمن (1968ء) ”قدیم براہوئی شعراء“ براہوئی اکیڈمی زرغون روڈ کوئٹہ
- براہوئی، عبدالرحمن (1982ء) ”براہوئی زبان و ادب کی مختصر تاریخ“ مرکزی اُردو بورڈ 299- اپر مال لاہور
- سہ ماہی ”چراگ“ نوشکی
- سنی، لیاقت ”براہوئی پوسکنا شاعری“ راہشون ادبی دیوان
- سنی، لیاقت (2009ء) ”براہوئی پوسکنا شاعری، ردوم و شونداری“ ہائیر ایجوکیشن کمیشن، اسلام آباد
- غنی پہوال (، 10 مئی 2016) دیدبان، لاہور
- نصیر گل خان (1976ء) ”بلوچستان کی کہانی شاعروں کی زبانی“ بلوچی اکیڈمی، کوئٹہ
- نصیر گل خان (1979ء) ”بلوچی رزمیہ شاعری“ بلوچی اکیڈمی۔ کوئٹہ
- نصیر گل خان (2009ء) ”تاریخ بلوچستان“، اشاعت چہارم، قلات پبلشرز، رستم جی لین، جنا روڈ کوئٹہ
- نادر قمبرانی، (1995ء) ”پاکستانی ادبیات، براہوئی مزاحمتی ادب نمبر“ اکادمی ادبیات پاکستان
- واحد بزدار (2005ء) ”جدید بلوچی شاعری کا آغاز و ارتقاء“ بلوچی اکیڈمی کوئٹہ
- ”دہنکین“ سالٹاک، بلوچی ڈیپارٹمنٹ، جامع بلوچستان، کوئٹہ
- ہفت روزہ ”ستار“ کوئٹہ